

Олена Колесник

МОТИВ ПРОТИСТОЯННЯ БАТЬКА ТА СИНА В ЛІТЕРАТУРАХ ЗАХОДУ ТА СХОДУ

Статтю присвячено аналізу широко розповсюдженого в культурах різних народів Європи та Азії мотиву протистояння батька та сина. Показано, що цей мотив може розглядатися в контексті зміни поколінь (переважно в міфах космогонічного характеру), а також в контексті міфо-ритуальних уявлень про передачу влади (харизми) від старого правителя до його спадкоємця. В залежності від конкретної етнонаціональної традиції та місця в ній певних знакових персонажів (їхньої символічної «цінності»), та від характеру конфлікту, симпатії оповідача можуть бути на боці того чи іншого з супротивників. Нерідко йдеться не стільки про моральну перемогу одного з них, скільки підкреслюється безвихідна трагічність ситуації, що часто підкріплюється темою фатального невпізнавання родичів. В цьому, останньому варіанті, батько та син можуть замінюватися двома братами, а сюжетний акцент, відповідно, переноситься з конфлікту поколінь на драматичність конфлікту представників одного роду. В результаті компаративного аналізу пропонуються класифікації: 1) морально-етичних, та 2) фабульних варіантів інтерпретації даного сюжету.

Ключові слова: художня література, міфологія, епос, мотив, «едипів комплекс».

Постановка проблеми. Одним з важливих завдань сучасної української культурології, мистецтвознавства та літературознавства є подальше вивчення мотивної структури фольклору та мистецтва в її етнонаціональних варіаціях. Для цього був проведений компаративний аналіз низки творів, переважно (але не

виключно) міфо-епічного характеру, в яких має місце мотив конфлікту поколінь, а саме – протистояння батька та сина. Мета дослідження – визначити місце даного мотиву в традиційних культурах Сходу та Заходу, а також тенденції його інтерпретації в новітніх творах мистецтва.

Стан наукової розробки проблеми. Окремим міфологічним системам та епічним традиціям народів світу присвячена велика кількість описової та аналітичної літератури. Методологічний характер для даного дослідження мали роботи Дж.Дж. Фрезера та Р. Грейвза.

Виклад основного матеріалу.

Мотив протистояння батька та сина може розглядатися як один з проявів конфлікту поколінь. Це явище корениться в соціально-психологічних реаліях, які є більш чи менш вираженими в усіх людських культурах. Поєднавшись зі спостереженнями щодо загальних змін, які відбуваються в світі, воно стало одним з джерел уявлень про зміну поколінь богів. Цей мотив більш помітний в тих міфологічних системах, де є чітке усвідомлення того, що і в природі, і в людському суспільстві відбуваються певні зміни – а саме, світ відходить від свого первісного стану і, відповідно до його трансформацій, на перший план виходять нові божества. Зокрема, майже всесвітньо розповсюдженим (від Шумеру до Полінезії) є мотив повстання дітей проти батьків заради створення нового світу. Одним з найбільш детальних описів такого процесу є «Теогонія» Гесіода, де влада дуже непростим шляхом переходить від Урана до Кроноса, а згодом до Зевса [3]. В цілому, історії про зміну поколінь тяжіють до підкреслення зміни безмірних в усьому, «хаотичних» богів старших поколінь більш антропоморфізованими і «культурними» (в сенсі опозиції «природа – культура») молодшими богами.

З іншого боку, мотив протистояння батька та сина може пов'язуватися з реаліями передачі влади в окремій родині, а особливо – в вождівстві або ранньодержавному утворенні.

Дж. Дж. Фрезер в своїй фундаментальній праці «Золота гілка» [14], серед іншого, обґрунтовує реконструйоване їм уявлення про містичний зв'язок

правителя та його землі, поширене майже по всьому світу. В пізніших дослідженнях з міфології ця гіпотеза знайшла підтвердження, і в багатьох сучасних міфологічних студіях містична співпричетність правителя – народу – землі вважається одним з найстійкіших та найпоширеніших мотивів, яка нерідко сприймається як аксіома.

Одним з наслідків віри в такий містичний зв'язок, була система правил, які висувалися до правителя; в давній Ірландії ці правила називалися «Правда короля», будемо й надалі використовувати це поняття. Їх порушення, як то вірили, могло привести до катастрофічних наслідків не лише всередині суспільства, але й в стосунках людей з природою [17]. Правитель поставав персоніфікацією космічного порядку на землі, і від його правдивості, честі, сміливості залежали достаток та родючість країни. Божественність царя передбачала також його богоподібну (без значних дефектів) зовнішність. Більшість давніх культур вважали прихід до влади людини з фізичними вадами вкрай небажаним. Зокрема, про це прямо сказано в «Махабхараті»; пізніше в Індії фігурував список «10 королівських чеснот». Інколи на основі цього правила правителю навіть відмовляли у праві на хворобу, яка тривала довше трьох днів. Про напівлегендарного ірландського короля Кормака мак Арта оповідають, що він був позбавлений влади після того, як в бою втратив око, а отже, перестав бути символічно досконалим [13].

З подальшим розвитком суспільства і перенесенням уваги з Космосу на соціум, акцент в уявленнях про Правду короля дещо змістився: з фізичної досконалості на добродійність. За давньокитайськими уявленнями, імператор поширював навколо себе силу «де», яку можна порівняти з полінезійською манною, а також з вавилонським меламму (список можна продовжувати, хоча слід зазначити, що ці терміни не є абсолютними синонімами, маючи унікальні характеристики в кожній культурі). Близьким є давньоіранське поняття хварно як особлива енергія, властива богам та правителям. Зокрема, в «Авесті» в «гумні хварно» йдеться про:

Хварно Ахура-Мазди,
Який створив творіння
Багатоблагоджене,
Багатопромальне,
Різноманітне,
Багатополізний
І лучезарне [1].

В китайській традиції імператорська влада освячувалася небесним мандатом; повстання проти конкретного імператора могло виправдовуватися саме тим, що через свої аморальні та протиправні дії він цей мандат втратив.

Правила, якими мав керуватися правитель, сприймалися як космічний принцип. Ймовірно, одним з найбільш вивчених концептів цього типу є давньоіндійська р(і)та та давньоіранська арта. З космічною правдою співвідносилася сукупність обов'язків кожного члена суспільства, але перш за все – його лідера. Покараннями за порушення космічних правил вважалися епідемія, голод, війна та інші всезагальні лиха. Ці уявлення відбилися не лише власне в міфології, але й в літературних пам'ятках, заснованих на міфологічній традиції, як то в «Царі Едіпі» Софокла, де гріх правителя викликає епідемію чуми [8].

Поняттями, пов'язаними з космічним та земним порядком, є шумерське ме, аккадське парсу, єгипетська маат, грецька феміда тощо. В деяких культурах цей абстрактний принцип мав своє божество, яке його уособлювало. Зокрема, загальновідомим є образ Феміди, доволі відома також Маат [4]. Уточнення значень подібних термінів навіть всередині однієї культури, і ним більше – міжкультурне співставлення – є темою для окремого дослідження.

Якщо врахувати такий космічний аспект соціального і навіть приватного життя, стає зрозумілим, чому у багатьох народів всі аспекти існування правителя регулювалися спеціальною системою ритуалів. Зокрема, такими приписами було оточене і приватне життя, адже шлюб царя був відтворенням містичного шлюбу народу зі своєю землею, яка мала залишатися прихильною до тих, хто її

обробляє, а значить – родючою. Важливими були також зовнішність та стан здоров'я лідера. Так, одним з стійких сюжетів західноєвропейської культури є сюжет про пораненого короля, який не може вилікуватися, та його землю, яка саме в результаті цього стала спустошеною [5].

Всі ці уявлення не слід розуміти абсолютно буквально – по-справжньому вольова та розумна людина могла завоювати та втримати владу, навіть за наявності начебто дискваліфікуючого дефекту. Можна згадати хоча б Ярослава Мудрого, якого за життя називали Кульгавим, так само як і хана Тимура. Однак, ймовірно, на їхньому місці далеко не кожний зміг би подолати таке додаткове ускладнення на шляху до влади.

Нарешті, для будь-якого правителя нові проблеми створювало старіння. Одним з ключових положень «Золотої гілки» Дж.Дж. Фрезера є теза про універсальне поширення ритуалу врочистого вбивства старого царя, який втратив свою силу (і фізичну і містичну), а тому мав бути заміненим молодим та життєздатним спадкоємцем. В найбільш примітивних суспільствах подекуди дійсно йшлося про ритуальне вбивство-жертвопринесення. Пізніше, у зв'язку, по-перше, з гуманізацією етосу, а по-друге – з посиленням царської влади, були створені ритуали, які дозволяли царю продовжувати життя. Варіантів тут було декілька: довести власну спроможність, чи магичним чином повернути її, або ж відкупитися від смерті чужим життям.

Наприклад, в Давньому Єгипті під час свята Хеб-сед, приуроченого до тридцятирічного ювілею правління, фараон пробігав досить значну дистанцію та виконував ритуальний танок. Вважалося, що таким чином він не лише демонструє свою життєву енергію, але й відновлює її, а отже, може успішно правити далі. Є версія, що до того, як виникнув такий ритуал, старих фараонів вбивали [18].

Можна сперечатися з тим, що подібні «теоретичні» уявлення та їхні практичні наслідки дійсно були всесвітньо поширеними. Адже Фрезер, по-перше, не займався «польовою» етнографією, а використовував вторинний матеріал, в якому могли бути помилки та хибні інтерпретації. По-друге, він

реконструював єдиний міфо-обрядовий комплекс з уламків різних, часто не споріднених між собою традицій.

Тим не менш, у фольклорних традиціях та літературних пам'ятках практично всієї Євразії добре відомі сюжети, близькі до реконструйованої Фрезером моделі. Це або вбивство старого короля, або інший варіант непростої передачі влади. При цьому Влада може персоніфікуватися, зокрема у вигляді принцеси – доньки старого і дружини молодого короля. Або ж описується певний ритуал, який повинен був забезпечити перехід харизми (у власному сенсі слова, як особливого «вогню величі») від попереднього правителя до його наступника.

В казках смерть старого правителя нерідко є результатом програного ним магічного двобою. Головний герой, завдяки магічній допомозі, виходить з неможливого випробування (киплячого казана тощо) живим, більш того – переродженим. Його лихий старий гонитель та суперник із заздрості намагається зробити те саме, але гине. Це означає, що містична сила покинула одного з конкурентів та перейшла до молодшого.

Іншим варіантом є суто фізичний герць представників двох поколінь (батька й сина). В кожному конкретному творі смислові та етичні акценти суттєво відрізняються в залежності від того, ким саме є ці люди, за що вони б'ються і на чиєму боці правда.

На думку Дж. Дж. Фрезера, згідно з древніми правилами престолонаслідування, загибель тестя – це в якомусь сенсі норма. Пройшовши складні, часто – смертельно небезпечні – випробування, молодий герой одружується з принцесою, таким чином успадковуючи престол (чому принцеса є символічною носителькою влади – це окрема тема). Що саме трапляється з її батьком, фольклор описує по-різному. В найвідвертішому варіанті старого короля вбивають. В пом'якшеному – він вбиває себе сам, або ж гине «зі злості». В найбільш відредагованій версії, тесть віддає зятеві «пів королівства», залишаючи другу половину за собою до кінця життя.

Тесть не є кровним родичем, тому і провина і душевні переживання молодого героя тут розумілися як мінімальні. А от загибель кровних родичів – батька, дядька або діда героя від його руки розглядалися як зла доля всього роду. Такий сюжет часто включає тему недобрих пророцтв та спроб правителя не допустити народження фатальної дитини, або вбити її, якщо вона все ж таки народилося. Відома історія Едіпа розпочинається саме з того, що батько намагається «превентивно» знищити власного сина, про якого отримує жахливе пророцтво. Але, як відомо, обманути долю не вдається.

Р. Грейвз в «Білій богині» (творі спірному, але цікавому своєю спробою реконструкції цілісного міфо-обрядового комплексу загальноєвропейського масштабу) аналізує інший аспект такого конфлікту – вбивство власних синів старим царем, що відкуповується їх життями від смерті [15]. Тут не йдеться про якесь страшне пророцтво, сини не мають навіть «потенційної» провини. Батько однозначно виступає монстром, який продовжує власне життя за рахунок інших.

В цьому контексті слід згадати таке явище, як принесення в жертву дітей, яке повинно було принести успіх родині або соціуму. Такі обряди існували у різних народів, але найбільш відомі у фінікійців. Тривала дискусія про те, чи є свідчення римських авторів надійною інформацією, або ж «чорним піаром», ймовірно, може вважатися закритою. Нові археологічні дослідження підтверджують дійсну наявність такого звичаю [12]. Вірогідно, саме в контексті подібного роду культурних практик слід розглядати і біблійну історію Авраама, де зафіксований відхід від людських жертвопринесень.

Історії про переслідування героя, починаючи з самого моменту його народження, батьком (дядьком, дідом, правителем) незліченні. Одним з характерних мотивів є кидання такого немовляти в воду в діжці, просмоленому кошику тощо. Образ дитини, кинутої в воду, легко входить в оповіді різних жанрів: священної історії (Мойсей), міфу (Персей, Ромул і Рем), казки (Гвідон). Інший характерний мотив – тварина, яка вигодовує таке дитя, яке тим самим символічно долучається до світу звірів та природи, світу мертвих, світу первоначал буття. Найвідомішим прикладом є Капітолійська вовчиця. В

аналогічній ролі другої матері героя виступали також собака (Кір), лань (Телеф) тощо. Це окрема цікава тема, оскільки вона може поєднувати і реальні життєві факти (так звані «діти-мауглі»), і елементи тотемізму і пам'ять про ініціаційні випробування.

Незважаючи на переслідування, обране немовля виживає і стає юнаком, який рано чи пізно знову зустрічає батька (дядька, діда тощо). Конфлікт неминучий, особливо якщо молодого героя вже встигли просвітити щодо його історії. Навіть якщо він нічого не знає, втручається доля, яка приводить до протистояння. На відміну від фрейдистської концепції, сексуального підґрунтя тут нема, хоча б тому, що син виріс далеко від батьків і міг ніколи досі не бачити свою матір і не конкурувати з батьком. Йдеться про зміну поколінь: «соціальна ніша» великого героя та/або правителя вже зайнята. Це особливо чітко помітно в тих історіях, де батько героя приречений померти ще до народження або в момент народження сина (як то деякі ірландські міфо-епічні персонажі). Тут йдеться не про чиюсь провину, або ж особистий конфлікт, а саме про те, що в будь-який момент часу на цьому світі «вистачає місця» тільки одному найсильнішому представнику роду.

Слід зазначити, що деякі народи, які жили мисливством та збиральництвом, дійсно підтримували відносно стабільну кількість населення, щоб не вичерпувати обмежені природні ресурси. При цьому йшлося не лише про контроль над народжуваністю, але й про вбивство «ворогів». Так, у деяких племен Північної Америки, стати воїном (а отже – одружитися і мати право породити дитину) мав тільки той, хто вбив воїна з іншого племені або ж його «еквівалент» – ведмедя.

На території України є свій аналог: Геродот писав про савроматів: «Що ж до шлюбів, то ось у них так встановлено: жодна дівчина не виходить заміж, поки вона не вб'є якогось ворога. Буває так, що деякі з них помирають не одружені, якщо їм не довелося виконати це за звичаєм» [2, с. 206]. Псевдо-Гіппократ згадував в цьому контексті навіть «трьох ворогів». В будь-якому разі, подібна вимога саме у зв'язку з одруженням, поєднує в собі ініціаційне випробування

конкретної дівчини та стримування зростання загальної кількості населення даної місцевості, що звісно ж, завжди більш охоче робили за рахунок представників чужого народу – «ворогів».

В героїчному епосі конфлікт батька та сина нерідко отримує зовсім інше, ідейне обґрунтування. На перший план може виходити тема «подвійної вірності». З тих чи інших причин батько та син опиняються на боці різних народів, держав або політичних партій. Хороший вихід тут неможливий в принципі.

Часто трагізм посилюється тим, що родичи не впізнають один одного до самого кінця поєдинку, коли один з бійців убитий або смертельно поранений. Незнання знімає з обох учасників конфлікту моральну провину за розбрат всередині роду і підкреслює драматизм та героїку сюжету.

В сюжеті двобію «знайомих незнайомців» батько і син можуть бути замінені на братів, побратимів або близьких друзів. Таких прикладів – з різними наслідками – дуже багато в «Смерті Артура» Томаса Мелорі. Найхарактернішим випадком є спровокований ворогами бій братів Баліна і Балана, які не впізнали один одного через шоломи з заборолами (Книга II, глава XVIII) [16].

Аналогічну ситуацію передсмертного впізнавання братів ми бачимо в самому кінці шекспірівського «Короля Ліра». Т. Манн в «Йосипі та його братах» (де наявні дуже цікаві теоретичні відступи з аналізом міфопоетики), зазначив, що протягом історії в роду регулярно з'являється «відщепенець» - для батька він «син з серпом», для брата - «червоний брат». Таким чином, дві окремі міфологеми – конфлікт батька і сина і конфлікт двох братів – можуть сплітатися в єдиний сюжетно-психологічний вузол, як то ми бачимо в шекспірівському «Королі Лірі».

В епічних творах невпізнавання зазвичай мотивоване довгою розлукою. В деяких випадках батько взагалі ніколи не бачив свого сина, який народився у чужоземної багатирки (яка може бути наставницею героя, або ж його супротивницею, з якою відбулося примирення) вже після його від'їзду. Ця багатирка може бути представницею іншого народу та культури, але вона

практично ніколи не виступає «ворогом» – особиста приязнь до колишнього «тимчасового чоловіка»/коханця для неї важливіша, ніж міжнародна політика. А от її син може вирости ненависником свого невідомого батька та його країни. Тому, в деяких випадках, подорослішавши, він розшукує батька з намірами, далекими від дружніх. Тоді дії батька, який змушений вбити запеклого ворога своєї країни, цілком виправдані. Цей варіант добре проілюстрований історією Іллі Муромця та його сина Сокольника, який має явні демонічні риси [7].

В інших варіантах син шукає батька тільки для того, щоб познайомитися. Але особливий, нестримний характер юного богатиря, який кидає виклик усім стрічним, призводить до конфлікту. Відповідно, фінал історії сприймається як справжня трагедія, як то в ірландській сазі про Кухуліна та його сина Коннлу [9].

В середньовічних та ренесансних текстах невпізнання частіше пов'язується не з довгою розлукою, а з практикою рицарського бою з опущеним заборолом. Так, в «Смерті Артура» Томаса Мелорі герої нерідко випадково одягають лати з чужим гербом, або ж взагалі без позначок, і тому стають абсолютно анонімними. Їхня ідентичність може з'ясуватися тільки в останню мить перед смертю.

Рідкісний приклад щасливого результату поєдинку родичів дає мінангкабауска казка «Два кріса». Два брата, які, шукаючи свого щастя, опинилися на службі у ворожих державах, не впізнали один одного. Зате подаровані їм батьком кинджали (кинджали-брати) вірно оцінили ситуацію, і зігнулися при ударі, щоб не брати участь в грішній справі. Тоді й їхні господарі все зрозуміли. Тут слід звернути увагу на особливу містику кріса в індонезійській культурі, де цей від зброї наділяється душею та власною волею [20].

Неочікувано позитивно закінчується і данська балада «Пісня про ста сорока сімох». Головний герой, молодий Хумлунгер прийняв виклик на герць, кинутий відомим богатирем Сівурдом. Сівурд переміг, але дізнавшись, що супротивник є його племінником, дозволив йому «привласнити» перемогу (двобій відбувався без свідків), і навіть прив'язати самого Сівурда до дубу. Проте, коли молодий воїн повернувся до свого табору та почав розповідати про

свою «перемогу», його підняли на сміх, оскільки сама можливість перемоги новачка над героєм справедливо видалася всім неймовірною. В фіналі конфлікт сходиться нанівець, а змість битви відбувається танець [10, с. 92].

Висловлювалася думка, що для західноєвропейських міфів і легенд характерна перемога сина, як представника молодості, в той час як для Азії типовіша перемога старшого над молодшим, традиції над новаторством: улюблений народний герой є настільки важливим і цінним, що ніяка молода подоба не може його замінити. Однак, поки нема конкретних статистичних даних, таке узагальнення залишається лише гіпотезою,

Вбивство батьком власного сина далеко не завжди виглядає подвигом – ідейне навантаження цього мотиву може бути діаметрально протилежним. Так, в російській народній п'єсі «Цар Максиміліан» симпатії однозначно на боці сина, який захищає правду, опираючись волюнтаристичному віровідступництву батька [6]. Ніякого двобію, ніякого випробування тут нема – цар кидає у в'язницю, а згодом страчує сина тільки за те, що той не відрікається від своєї віри. Безумовним є зв'язок цього сюжету з життями святих та іншою релігійною літературою. Водночас, можна вбачати в ньому відлуння реальних історичних подій – вбивства Іваном Грозним та страти Петром I своїх синів.

В Україні літературним прикладом є гоголівський «Тарас Бульба» з його афористичною фразою «я тебе породив – я тебе і уб'ю».

В Західноєвропейському епосі та літературі синовбивство також представлено. В ірландських сагах Кухулін вбиває свого невіданого сина. В германській історії Гільдебрандта відбувається те саме (хоча вона відома в декількох варіантах, в тому числі і з примиренням сторін, а в одній з кращих версій фінал взагалі втрачений [11]). В артурівському циклі цей мотив займає центральне місце: дізнавшись про те, що він згрішив з власною сестрою, і що породжена ними дитина принесе великі біди, Артур намагається позбутися від немовляти. Це не вдається, і король перестає боротися з долею, визнавши Мордредом своїм сином. Однак, як і було передбачено, рок приводить їх до

останньої битви, в якій гине все лицарство Круглого столу, а батько і син смертельно ранять один одного (Книга XXI, глава IV) [16].

Щоправда, традиція додає, що Артур не загинув остаточно, і ще повернеться, щоб врятувати свою країну. Таким чином, моральна перевага залишається за батьком. Хоча останнім часом в фантастичній літературі та в текстах пісень проглядає тенденція до переосмислення і зображення Мордреда трагічним героєм.

Тема конфлікту поколінь є сюжетоутворюючою для шекспірівського «Короля Ліра», причому вона інтерпретується декілька разів, створюючи складну систему «дзеркальних» епізодів. В опозиції Глостер – Едгар ми бачимо класичний приклад переслідування сина батьком, морально оціненого на користь сина. В опозиції Глостер – Едмунд, той самий мотив поданий з протилежною оцінкою на користь батька.

Цей самий комплекс можна віднести і до стосунків Ліра з доньками, тільки в атипової формі. У міфології переслідування доньки (внучки, невістки тощо) родичем зустрічається, в основному, як спроба убезпечити себе від її небажаного нащадка (зокрема, у випадку з пророцтвом про смерть царя від руки онука, як то в історії Персея). Сама по собі жінка не представляє особливого інтересу, і піддається переслідуванню лише заодно зі своїм сином, або ж взагалі не відіграє помітної ролі у подальшому розвитку сюжету.

Але дочки Ліра, активні молоді жінки, які мають реальну політичну владу, будують відносини з батьком від власного імені. І коли Лір спочатку виганяє одну, а потім проклинає двох інших – він проклинає їх і як бунтівних членів сім'ї, і як повсталих васалів, і як претендентів на його королівський статус. Гендер тут вже не має того визначального значення, як у фольклорі. Критики відзначали, що у Гонерільї та Регани починають проявлятися чоловічі риси, і що Лір, характеризуючи їх, вживає маскуліні образи і порівняння.

Через свій значний фабульний та ідейний потенціал, мотив протистояння батька і сина задіяний і в сучасній культурі. Зокрема, в «Алмазній колісниці» Б. Акуніна читачеві лише в самому кінці стає ясно, що головний герой, перемігши

японського диверсанта, призводить до загибелі власного сина. Цей самий мотив використав Д. Сіммонс в «П'ятому серці», де в центрі сюжету – протистояння Шерлока Холмса та його сина – найманого вбивці [19]. В обох згаданих випадках перемога батька і загибель сина сприймаються як виправдані.

Принципово інший варіант бачимо у «Зоряних війнах» Дж. Лукаса. Оригінальна трилогія закінчується епізодом, в якому злий батько гине, спокутувавши свої гріхи тим, що врятував сина та забезпечив загальну перемогу добра. Тема вирішена цілком по-шекспірівські.

Висновки. Розглянувши міфологічний, епічний та літературний матеріал з різних національних культур Сходу та Заходу, можна прийти до висновку про надзвичайно широке розповсюдження мотиву протистояння батька і сина та його актуальність для сучасного мистецтва. З морально-оціночної точки зору можна виділити три його базових типи:

1. Батько, який переслідує / вбиває свого безневинного сина є жорстоким тираном, який має бути покараний людьми або ж вищими силами (Цар Максиміліан).
2. Батько є героєм-захисником своєї країни, який перемагає у чесному двобійі і вбиває свого сина, який прийшов як чужинець-ворог (Ілля Муромець).
3. Наявна амбівалентна, заплутана ситуація, пов'язана або з наявністю «двох правд», або з дією фатуму, зокрема, в формі трагічного невпізнання.

Типологія фіналів виглядає наступним чином:

1. Батько вбиває сина (Кухулін).
2. Син, чудесним чином врятувавшись від переслідувань, вбиває батька (Едіп).
3. Батько і син знищують один одного (король Артур і Мордред).
4. Відбувається примирення («Пісня про ста сорока сімох»).

Специфіка конкретних національних та жанрових варіантів даного мотиву та уточнення його типології заслуговує на подальше дослідження. Зокрема, привертає увагу співвідношення мотиву протистояння батька та сина з міфологемою зміни поколінь богів та героїв.

Список використаної літератури

1. Авеста. Гімн Хварно. URL: <https://irin.in.com/nepiznane/avesta-gimn-khvarno.html> (дата звернення: 25.02.2024).
2. Геродот. Історії в дев'яти книгах. Пер. А.О. Білецького. Київ : Наукова думка, 1993. 576 с.
3. Гесіод. Теогонія (походження богів). Пер. І. Франка. URL: <https://www.i-franko.name/uk/Transl/1913/Gesiod/TheogoniaTransl/4UranGejaJKronos.html> (дата звернення: 25.02.2024).
4. Гудзенко І. Маат – богиня правди, істини та світового порядку. URL: <https://tureligious.com.ua/maat-bohynia-pravdy-istyny-ta-svitovoho-poriadku> (дата звернення: 24.02.2024).
5. Колесник О.С. Людська та космічна правда в інтерпретації В. Шекспіра. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Київ : Міленіум, 2014. № 1. С. 3–8.
6. Моця К. Народна драма «Цар Максиміліан». URL: <https://mykniga.com.ua/zmist/narodna-drama-car-maksimilian.html> (дата звернення: 24.02.2024).
7. Рижов Ст. А. Шанований російський богатир. Ілля Муромець. URL: <http://inter-stat.org.ua/shanovaniy-rosijskij-bogatir-illya-muromets/> (дата звернення: 24.02.2024).
8. Софокл. Цар Едіп. URL: <https://dovidka.biz.ua/tsar-edip-chytaty-sofokl/> (дата звернення: 26.02.2024).
9. Cuchulainn Meets His Son. URL: <https://emeraldisle.ie/cuchulainn-meets-his-son> (дата звернення: 24.02.2024).
10. Danish Ballads. Translated by A. Smith-Dampier. Cmbridge : Cambridge University press, 1920. 165 p.
11. Das Hildebrandslied. URL: <https://www.lernhelfer.de/sites/default/files/lexicon/pdf/BWS-DEU1-0530-03.pdf> (дата звернення: 24.02.2024).
12. DiBenedetto K. Analyzing Tophets: Did the Phoenicians Practice Child Sacrifice? University at Albany, State University of New York Scholars Archive Anthropology Honors College. 2012. 5. URL: https://scholarsarchive.library.albany.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=honorscollege_anthro (дата звернення: 24.02.2024).
13. Dunlop S. Cormac mac Art. URL: <https://bardmythologies.com/cormac-mac-art/> (дата звернення: 27.02.2024).
14. Frazer J. G. The Golden Bough: a study of magic and religion. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/3623/pg3623-images.html> (дата звернення: 24.02.2024).
15. Graves R. The White Goddess. London: Faber, 2005. 544 p.
16. Malory T. Le Morte d'Arthur. URL: <https://www.gutenberg.org/files/1251/1251-h/1251-h.htm> (дата звернення: 26.02.2024).

17. Newton M. Early Celtic Social Structures. URL: <https://exploringcelticciv.web.unc.edu/early-celtic-social-structures/> (дата звернення: 26.02.2024).
18. Sameh M. Arab. The Sed-festival (Heb Sed) Renewal of the Kings' Reign. URL: <https://www.arabworldbooks.com/en/e-zine/the-sed-festival-heb-sed-renewal-of-the-kings-reign> (дата звернення: 24.02.2024).
19. Simmons D. The Fifth Heart. London : Sphere, 2016. 665 p.
20. Sugeng Purwanto. Introduction to Kris, a traditional weapon of Indonesia: Preserved-lingering issues of facts. URL: https://www.researchgate.net/publication/354517115_Introduction_to_Kris_a_traditional_weapon_of_Indonesia_Preserved-lingering_issues_of_facts/fulltext/613c2aec11e9c168f2c2aba7/Introduction-to-Kris-a-traditional-weapon-of-Indonesia-Preserved-lingering-issues-of-facts.pdf (дата звернення: 27.02.2024).

References

1. Avesta. Gymn Khvarno. URL: <https://irin.in.com/nepiznane/avesta-gimm-khvarno.html> (дата звернення: 25.02.2024).
2. Herodotus. Istorii v dev'yati knyгах. Kyiv : Naukova dumka, 1993. 576 p.
3. Gesiod. Teogoniya (pokhodzhennya bohiv). URL: <https://www.ifranko.name/uk/Transl/1913/Gesiod/TheogoniaTransl/4UranGejaJKronos.html> (дата звернення: 25.02.2024).
4. Hudzenko Гудзенко І. Маат – богиня правди, істини та світового порядку. URL: <https://tureligious.com.ua/maat-bohynia-pravdy-istyny-ta-svitovoho-poriadku> (дата звернення: 24.02.2024).
5. Kolesnyk O. Lyudska ta kosmichna Pravda v interpretatsii W.Shakespeara. National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald. 2014. 1: 3-8.
6. Motsya K. Narodna drama “Tsar Maksimilian”. URL: <https://mykniga.com.ua/zmist/narodna-drama-car-maksimilian.html> (дата звернення: 24.02.2024).
7. Ryzhov S. Shanovanyi rosiiskii bohatyr. Illya Muromets. URL: <http://interstat.org.ua/shanovaniy-rosijskij-bogatir-illya-muromets/> (дата звернення: 24.02.2024).
8. Sofokl. Tsar Edip. URL: <https://dovidka.biz.ua/tsar-edip-chytaty-sofokl/> (дата звернення: 26.02.2024).
9. Cuchulainn Meets His Son. URL: <https://emeraldisle.ie/cuchulainn-meets-his-son> (дата звернення: 24.02.2024).
10. Danish Ballads. Translated by A. Smith-Dampier. Cmbridge : Cambridge University press, 1920. 165 p.
11. Das Hildebrandslied. URL: <https://www.lernhelfer.de/sites/default/files/lexicon/pdf/BWS-DEU1-0530-03.pdf> (дата звернення: 24.02.2024).

12. DiBenedetto K. Analyzing Tophets: Did the Phoenicians Practice Child Sacrifice? University at Albany, State University of New York Scholars Archive Anthropology Honors College. 2012. 5. URL: https://scholarsarchive.library.albany.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=honorscollege_anthro (дата звернення: 24.02.2024).
13. Dunlop S. Cormac mac Art. URL: <https://bardmythologies.com/cormac-mac-art/> (дата звернення: 27.02.2024).
14. Frazer J. G. The Golden Bough: a study of magic and religion. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/3623/pg3623-images.html> (дата звернення: 24.02.2024).
15. Graves R. The White Goddess. London: Faber, 2005. 544 p.
16. Malory T. Le Morte d'Arthur. URL: <https://www.gutenberg.org/files/1251/1251-h/1251-h.htm> (дата звернення: 26.02.2024).
17. Newton M. Early Celtic Social Structures. URL: <https://exploringcelticiv.web.unc.edu/early-celtic-social-structures/> (дата звернення: 26.02.2024).
18. Sameh M. Arab. The Sed-festival (Heb Sed) Renewal of the Kings' Reign. URL: <https://www.arabworldbooks.com/en/e-zine/the-sed-festival-heb-sed-renewal-of-the-kings-reign> (дата звернення: 24.02.2024).
19. Simmons D. The Fifth Heart. London : Sphere, 2016. 665 p.
20. Sugeng Purwanto. Introduction to Kris, a traditional weapon of Indonesia: Preserved-lingering issues of facts. URL: https://www.researchgate.net/publication/354517115_Introduction_to_Kris_a_traditional_weapon_of_Indonesia_Preserved-lingering_issues_of_facts/fulltext/613c2aec11e9c168f2c2aba7/Introduction-to-Kris-a-traditional-weapon-of-Indonesia-Preserved-lingering-issues-of-facts.pdf (дата звернення: 27.02.2024).

SUMMARY

The article presents the analysis of the motif of father vs son opposition, widespread in the cultures of various peoples of Europe and Asia. It is shown that this motif can be considered in the context of the change of generations (mainly in myths of a cosmogonic nature), as well as in the context of mytho-ritual ideas about the transfer of power (charisma) from the old ruler to his heir. Depending on the specific ethnographic tradition and the place of certain iconic characters in it (their symbolic "value"), and on the nature of the conflict, the narrator's sympathies may be on the side of one or another of the opponents. Often, it is not so much the moral victory of one of them, as the hopelessly tragic situation is emphasized. It is often reinforced by the

theme of the fatal non-recognition of relatives. In this, the last version, two brothers can replace the father and son, and the plot emphasis, accordingly, is transferred from the conflict of generations to the drama of the conflict of representatives of the same family. As a result of the comparative analysis, the following classifications are offered: 1) moral and ethical, and 2) fictional versions of the interpretation of this plot.

Keywords: fiction, mythology, epic, motif, "Oedipus complex".

Колесник Олена Сергіївна, доктор культурології, доцент, професор кафедри філософії та культурології Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка;

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0597-6489>

Kolesnyk Olena, Doctor of Cultural Studies, Professor of the Philosophy and Cultural Studies Department of T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Ukraine).